

УДК 37.013

ВАЛЕНТИНА МАРУЩАК

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

ДО ПРОБЛЕМИ ДУХОВНОГО ВИХОВАННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПРИ ВИБЧЕННІ УКРАЇНОЗНАВСТВА

У статті розглянуто проблему відродження духовної та національно свідомої особистості. Вирішувати цю проблему має учитель з високою духовною культурою, від якого залежить психологічне почуття учнів. Духовні потреби, як мотиваційна система особистості, стали об'єктом даного дослідження.

***Ключові слова:** морально-духовні цінності, моральне-духовне становлення, духовність, духовний потенціал, антропологія, духовні потреби, саморозвиток, детермінованість.*

Постановка проблеми. Нині з особливою гостротою постає проблема духовного відродження суспільства, виховання духовно багатого та національно свідомої особистості. У Національній доктрині розвитку освіти визначено провідні напрями пошуків нових шляхів та засобів розвитку педагогічної освіти, формування у молоді сучасного світогляду, духовності, художньо-естетичної культури, розвитку творчих здібностей і навичок самоосвіти і самореалізації особистості.

Сучасна парадигма «людина – людство» передбачає, що об'єктом виховання та суб'єктом розвитку суспільства є людина, яка являє собою генетичне, біологічне, соціальне, культурне поєднання. Тому проблема відродження духовно багатого та національно свідомої особистості є актуальною. Розв'язувати цю проблему має учитель із високою духовною культурою, від якого залежить психологічний стан учнів, духовне здоров'я всієї нації.

Аналіз наявної літератури з проблемами формування духовності особистості доводить, що визначенню «духовність» приділяється багато уваги у філософській, психологічній та педагогічній літературі.

Поняття духовності належать до найбільш загальних, граничних характеристик людини та її життя. Сміслові контури духовності, які найчіткіше окреслені в релігії, містицизмі, мистецтві, проявляються як здатність і потреба орієнтуватись на вищі, універсальні цінності Істини, Добра, Краси в їх єдності. У цьому розумінні духовність – це певний ідеал, до якого прагне людина та суспільство у власному духовному самовдосконаленні. Таких поглядів дотримуються філософи Арістотель, Платон, Сократ. Духовний світ людини глибоко осягнутий у «філософії серця» Г.С. Сковороди, який розумів духовність через релігійне забарвлення й звернення людини через любов серця – внутрішнього світу людини – до Бога. Ця «філософія серця» знайшла своє продовження в релігійно-моральній концепції П.Д. Юркевича.

У філософській етиці кінця XIX – поч. XX ст. (М.О. Бердяєв, О.Ф. Лосєв, В.С. Соловйов) поняття «духовність» розглядається як основа формування світоглядної культури особистості. Такої думки дотримується філософ А.І. Комарова, вважаючи, що цілеспрямоване підвищення рівня духовності суспільства й вдосконалення естетичної культури являє собою не самоціль, а необхідну умову формування гармонійної особистості, подальшого зміцнення матеріальних і духовних основ життя, подолання негативних явищ [3, с. 17].

Проблема духовності та особливості формування духовних цінностей знайшла своє відображення у дослідженнях таких вітчизняних педагогів, як С. Русова, І. Огієнко, Я.Чепіга. У Росії значну увагу вихованню у молоді духовності приділяли О.Ільїн, а також К.Ушинський, Н.Крупська. Проблеми морального виховання особистості займають провідне місце у творчості Т.Шевченка, Лесі Українки, І. Франка, М. Коцюбинського, Л. Толстого.

Окремим явищем у дослідженні духовності молоді, її ідеалів та моральних переконань є педагогічна спадщина В.Сухомлинського. Видатний педагог наголошував, що «одуховнення виховного процесу є важливим шляхом розвитку чуттєво-емоційної сфери учнів. Відсутність духовності призводить до порожнечі душі»[6, с. 284].

Проблема духовності особистості висвітлена також у з позицій психолого-педагогічних дослідженнях І.Беха, Г.Балла, І.Зязюна, Г.Костюка, Л.Масол, М.Фіцули, О.Рудницької, С.Гончаренка, А.Богуш.

Представників педагогічної науки об'єднує спільне прагнення досліджувати процеси формування духовності. молоді на засадах нових педагогічних підходів. Так, А.Богуш зазначає, що духовність – це «своєрідний інтелектуально-чуттєвий, емоційний стан особистості, що протікає на позитивному тлі поведінки і діяльності людини, і характеризує її як цілісну особу [1, с.7].

С.Гончаренко розглядає духовність як індивідуальну вираженість у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідейної потреби пізнання й соціальної потреби жити «для інших». «Формування духовних потреб особистості є найважливішим завданням виховання» [2, с. 106].

Отже, підсумовуючи погляди і переконання вищезгаданих авторів, відзначаємо, що духовність – це внутрішня сутність людини, яка розкривається через світоглядну позицію особистості, її розуміння смислу життя, постійної внутрішньої роботи над своїми моральними якостями, прагнення до активної діяльності. Духовність передбачає вихід за межі егоїстичних інтересів, особистої користі.

Формулювання цілей статті. Метою цієї статті є розкриття теоретичних і методичних аспектів виховання духовної особистості майбутнього учителя початкових класів. Актуальність дослідження зумовлена об'єктивною необхідністю формування духовних потреб особистості і необхідністю якісно нових підходів і педагогічних технологій виховання студента як особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сформованість духовно-цілісної особистості визначається через систему мотивів, цінностей, які поступово перетворюються у потреби. Психологію потреб людини розглядають як явище, що властиве індивідуальному буттю, як форму цього буття, його активність, детермінацію та регуляцію.

Із філософського погляду «потреба – це стан суб'єкта, що виникає на підставі протиріччя між наявним і необхідним (або тим, що здається суб'єкту необхідним і що спонукає його до діяльності з усунення його протиріччя)».[3, с. 36].

У педагогічній літературі поняття «потреба» визначається як «стан живого організму, людської особистості, соціальної групи чи суспільства в цілому, що виражає необхідність у чомусь, залежність від об'єктивних умов життєдіяльності і є рушійною силою їхньої активності». [4, с. 266].

Отже, духовні потреби, як мотиваційна система особистості передбачають: пізнання себе; розуміння сенсу життя; самовдосконалення, самореалізації; чуттєво-емоційне переживання творів мистецтва; спілкування.

Формування духовних потреб реалізується через активну діяльність та пізнання особистістю духовних цінностей. «Духовні цінності – витвори людського духу, зафіксовані у здобутках науки, мистецтва, моралі, культури». [2, с.106].

На тлі гуманістичної кризи актуалізується роль вищої школи, базовим компонентом якої стає гуманізація особистості у контексті духовно-морального становлення, засвоєння культурних загальнолюдських і національних цінностей. Умови життєдіяльності людини, що змінилися у зв'язку із політичною ситуацією в країні, світі (економічна криза, соціальний розподіл суспільства, переоцінка духовних цінностей), перешкоджають у вихованні як особистості учня, студента, так і формуванню їх духовного ідеалу. Залишається без попиту великий виховний потенціал національної культури, літератури, мистецтва, що упродовж багатьох віків мали могутній виховний вплив на духовність молоді людини. Людина, що підростає, гостро потребує певних етичних, моральних орієнтирів, тоді як у реальному житті вона зустрічається з негативними явищами і відсутністю стійкого морального стрижня. Але ж наш народ має стійкі національні традиції, цілісне уявлення про духовний ідеал, етичні вимоги до людини як особистості. Духовне виховання, пошуки якісно нових підходів до духовного становлення особистості молоді є головним завданням викладачів, кураторів академічних груп вишів.

Складність формування духовності в молоді на сучасному етапі пов'язана з тим, що певна частина її взагалі негативно ставиться до формування будь-яких ідеалів. І зрозуміло, що проблема формування духовності особистості, духовних цінностей розглядається з позицій нових завдань педагогічної освіти: виховання неповторної особистості, здатної до самовдосконалення та самовиховання, усвідомлення духовних цінностей, сприйняття їх як своїх власних, до життя відповідно до них.

Проблема духовного виховання молоді у виші на матеріалі вивчення української мови і літератури набуває нової якості в сучасних умовах. На заняттях викладачі ознайомлюють із кращими зразками літератури, формують активну життєву позицію у молоді. Проте зазначимо, що ще не розв'язана проблема духовних цінностей, ідеалів як система моральної рефлексії. Певна частина студентів має низький рівень сприйняття моральних понять, норм поведінки, а найголовніше така частина молоді не відчуває духовної потреби в самовихованні моральних цінностей на прикладі духовного ідеалу нації.

Наголосимо, що духовний потенціал занять української мови і літератури у формуванні духовності особистості використовується не повністю. Розрізнені спроби підвищити рівень духовності студентів не завжди мають позитивний результат. Для цього необхідна технологія, нові підходи в гуманізації навчально-виховного процесу, зокрема, особистісно зорієнтований підхід, що полягає у створенні викладачем умов для вияву в студентів потреби у самопізнанні і саморозвитку.

Якщо знання студентів є продуктом їхньої власної діяльності, то вони стають їхніми переконаннями, вони бачать у них особистісний смисл. Отже, виникає особистісне ставлення до того, чим займається кожен студент окремо, формуються стійкі позитивні якості особистості на основі власного досвіду.

Одним із джерел, що дозволяє зрозуміти особливості морально-духовного виховання, усвідомлення практичного втілення його у навчально-виховний процес є морально-духовний досвід поколінь. Позааудиторна робота передбачає співпрацю викладача-куратора і студента, суб'єкт-суб'єктні відносини у пошуково-пізнавальній колективній праці, виховання особистості на народних традиціях, формування активної життєвої позиції. Необхідно залучати студентів до проведення свят, конкурсів, підготовки виставок, конференцій. Такий досвід роботи маємо у Миколаївському національному університеті імені В.О. Сухомлинського. Підготовлені і проведені викладачами і студентами День Матері, музично-літературна композиція «Заквітчаймо нашу Україну», виставка робіт-вишиванок студентів і їхніх батьків, конкурси-покази проектів: «Народні обереги»,

«Вінок – знахар дівочої душі», «Українське жіноче вбрання», «Видатні жінки в Україні», «І на тім рушникові», «Мій дім, моя земля». Створено зусиллями викладачів та студентів кабінет українознавства.

Система роботи за програмою «Українознавство: мова, література, культура, традиції», складеною в Миколаївському національному університеті імені В.О. Сухомлинського, виявила певні результати і підтвердила свою дієвість. Відомо, що навчаючись, студент сам себе виховує. Студент, відчувши успіх від власних зусиль під час педагогічних тренінгів чи від власноруч виготовленої і захищеної моделі духовного ідеалу, буде прагнути до саморозвитку та самореалізації, а здобуті самостійно знання стають переконаннями, запорукою морально-духовного становлення особистості в умовах вищої школи.

Програма «Українознавство: мова, література, культура, традиції» передбачала формування мовної культури студентів, вміння їх спілкуватися. Виховний напрямок цієї програми передбачав: виховання національної самосвідомості студентів, поваги до української мови як складової української культури.

У рамках діяльності Центру українознавства було проведено конкурси на кращий реферат на тему: «А мова як море...», «Бо ти не просто мова...» серед студентів 2-3 курсів; на кращий твір: «Вчитель – моє покликання» серед студентів 1 курсу.

Традицією на факультеті дошкільної та початкової освіти стало проведення свят, присвячених Дню української мови та писемності, Дню слов'янської писемності. Свята готувались за проектною методикою. Це вид групової творчої роботи, спрямований на досягнення загальної мети і розрахований на достатньо тривалу взаємодію студентів і педагогів у команді. На відміну від класичної навчальної методики, коли кожний член групи здобуває інформацію для вирішення свого завдання, інтерпретує його і представляє на груповій презентації, наші вихованці повинні були не тільки підготувати сценарій, але й скласти легенди, оповідання, описи квітів, що мають цілющі властивості, створити проект, наприклад «Вінок – знахар дівочої душі». Підготували студенти й такі проекти, «Народні українські обереги», «Вінок – знахар дівочої душі...», «І на тім рушникові...», «Видатні жінки України», «Мій рідний дім, моя земля». Студенти створили виставки вишиваних робіт, демонстрували національні жіночі костюми різних регіонів України.

На сучасному етапі розвитку освіти усвідомлюємо необхідність реформування національної системи освіти з тим, щоб учень або студент дійсно став основною фігурою навчально-виховного процесу.

Висновки. Отже, проблема духовного виховання майбутнього вчителя у виші сьогодні набуває нової якості. Духовний потенціал занять з української, літератури, поза аудиторні заходи повинні широко використовуватися у формуванні духовної особистості. Для підвищення рівня духовності студентів важливим є особистісно зорієнтований підхід, що полягає у створенні викладачем умов для виявлення у студентів потреби в саморозвитку. Проведена нами робота показала, що аудиторні та позааудиторні заняття з мови та літератури є провідними формами утвердження духовного ідеалу, моральних цінностей. Духовні цінності повинні бути поза політикою, тому головне завдання сучасної вищої школи – формувати нову духовну особистість. Викладачі повинні передавати своїм вихованцям духовні цінності, накопичені старшими поколіннями. Але, при цьому, безперечно спонукати особистість до саморозвитку й самовиховання.

Список використаних джерел

1. Богуш А.М. Духовні цінності в контексті сучасної парадигми виховання / А.М. Богуш // Культура. – 2001. - №1. – С.5:

2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К., Либідь, 1997. – 376с.
3. Комарова А.І. Україна і духовність/ А.І. Комаров // Духовність і художньо-естетична культура. – К., 1999. – Т.14. – С.15:
4. Крымский С.Б. Контуры духовности: новые контексты идентификации/ С.Б. Крымский // Вопросы философии. – 1992. - №12:
5. Національна доктрина розвитку освіти України XXI століття/ Освіта України. - №29. – 18 липня 2001р. – С.4:
6. Сухомлинский В.А. Избранные произведения : В 5-ти Т. – К.: Рад. школа, 1979-1980. Т.5. – 678с.:
7. Тюріна Т.Г. Духовне виховання й самовиховання цілісної людини / Т.Г. Тюріна// Педагогіка і психологія. – 1999. - №2. – С. 99
8. Щербань П. М. Формування духовної культури особистості / П.М. Щербань // Рідна школа. – 1999. - №7-8. – С.23.

Стаття надійшла до редакції 05.04.2017 р.

МАРУЩАК В.

Николаевский национальный университет имени В.А.Сухомлинского, Украина

О ПРОБЛЕМЕ ДУХОВНОГО ВОСПИТАНИЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ПРИ ИЗУЧЕНИИ УКРАИНОВЕДЕНИЯ

В статье рассмотрена проблема возрождения духовной и национально сознательной личности. Решать эту проблему должен учитель с высокой духовной культурой, от которого зависит психологическое настроение учащихся. Духовные потребности, как мотивационная система личности, являются объектом данного исследования.

Ключевые слова: морально-духовные ценности, духовность, духовно целостная личность, антропология, духовная потребность, саморазвитие.

MARUSHAK V.

Mykolayiv National University named after Vasyl Sukhomlynsky, Ukraine

ABOUT THE PROBLEM OF SPIRITUAL EDUCATION OF FUTURE TEACHERS WHEN STUDYING COUNTRY LEARNING

In the article the problem of spiritual revival and national conscious individual. To solve this problem a teacher with high spiritual culture, which depends on psychological feelings of students. Spiritual needs as the motivational system of the individual, the object of this study.

The author states that the problem of spiritual education of the future teacher in higher education is gaining new qualities today. The spiritual potential of classes in Ukrainian, literature, and outside classroom activities should be widely used in the formation of a spiritual personality. To raise the level of students 'spirituality, an individually oriented approach is essential, which is to create a teacher's conditions for identifying students' self-development needs. Our work showed that classroom and non-audition lessons in language and literature are the leading forms of strengthening the spiritual ideal, moral values. Spiritual values should be out of politics, so the main task of the modern high school is to form a new spiritual personality. Teachers should convey to their pupils the spiritual values accumulated by older generations. But at the same time, it is undeniable to induce a person to self-development and self-education.

Key words: moral revival, spiritual needs, spiritual potency, sociocultural determination, anthropology.